

КРИМИНОЛОГИЯ

УДК 343.9

КРИМИНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ-ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ЯКИЙ ПОРУШИВ ПОРЯДОК ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Олексій АРТЕМЕНКО,

здобувач

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса

Національної академії правових наук України

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі проведеного емпіричного дослідження злочинів, передбачених статтями 407–409 Кримінального кодексу України, надається кримінологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який ухилився від проходження військової служби. Досліджено його соціально-демографічні, кримінально-правові й морально-психологічні риси та властивості. Розроблено загальний кримінологічний портрет такого злочинця в Україні.

Ключові слова: злочини проти порядку проходження військової служби, кримінологічна характеристика, особа злочинця, військовослужбовець.

THE CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THE PERSONALITY OF THE OFFENDER-SOLDIER WHO HAS DISTURB THE ORDER OF MILITARY SERVICE IN UKRAINE

Alexey ARTEMENKO,

Applicant for a degree of the Department of Criminological Research
at Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems,
National Ukrainian Academy of Law Sciences

SUMMARY

In the article on the basis of the empirical investigation of crimes, stipulated by Articles 407–409 of the Criminal Code of Ukraine, is provided the criminological characterization of the personality of the offender-soldier who has fled from military service. His socio-demographic, criminal-legal and moral-psychological features and properties are studied. Developed a general criminological portrait of such criminal in Ukraine.

Key words: crimes against the order of military service, criminological characteristic, personality of the offender, soldier.

Постановка проблеми. Проблема військової злочинності та протидія їй завжди викликала особливий інтерес як у науковців, так і в громадськості. Це пояснюється специфічністю воєнної сфери, її відносною закритістю, високим рівнем корпоративності серед військовослужбовців, недоступністю багатьох нормативно-правових актів, що регулюють військові правовідносини, унаслідок їх таємного характеру. Після анексії Автономної Республіки Крим, окупації частини Донецької й Луганської областей України проблема військової злочинності в Україні лише загострилася.

Актуальність теми дослідження. Традиційно найбільш поширеними проявами військової злочинності були злочини з порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості («дідівщина»), майнові та службові злочини [1]. Натомість наразі структура військової злочинності в Україні внаслідок низки обставин політичного, управлінського й психологічного характеру кардинально змінилася, адже на 80% вона складається зі злочинів проти порядку проходження військової служби. Якщо в довоєнний період у 2013 р. було зафіксовано лише 45 таких злочинів, то в 2016 р. їх було 2 745 [2].

У науковій літературі здебільшого акцентується увага на кримінально-правових і криміналістичних проблемах злочинів проти порядку проходження військової служби.

До дослідників цих питань слід віднести В.К. Грищука, В.В. Давиденка, С.І. Дячука, М.І. Карпенка, Т.Ю. Касько, М.І. Мельника, М.І. Панова, В.О. Пелецького, М.М. Сенько, М.І. Хавронюка та ін. Разом із тим залишаються малодослідженими питання кримінологічної характеристики особи злочинця-військовослужбовця, який ухилився від проходження військової служби.

Метою і завданням статті є створення загального кримінологічного портрету особи злочинця-військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби.

Виклад основного матеріалу. Надання кримінологічної характеристики особи злочинця-військовослужбовця, який учинив злочин проти порядку проходження військової служби (статті 407–409 Кримінального кодексу України (далі – КК України)), має насамперед теоретичне значення. Це виявляється в більш глибокому пізнанні зовнішніх соціально-демографічних ознак і внутрішніх морально-психологічних властивостей. Однак вивчення комплексу рис таких злочинців має й практичне значення, адже дозволяє вдосконалити запобіжну діяльність як правоохоронних органів, так і командування військових частин і підрозділів.

Традиційно кримінологічна характеристика особи злочинця включає в себе три групи показників: соціально-де-

мографічні, кримінально-правові й морально-психологічні. Вони встановлені шляхом аналізу офіційної статистичної інформації судових і правоохоронних органів, на підставі вибіркового вивчення 320 кримінальних проваджень щодо злочинів проти порядку проходження військової служби, розглянутих судами України протягом 2014–2017 рр.

Соціально-демографічні показники. За результатами емпіричного дослідження, майже всі злочинці є чоловіками (99,7%). Частка жінок є незначною (0,3%). У процесі вибіркового вивчення й узагальнення кримінальних проваджень трапився лише один злочин, учинений жінкою. На нашу думку, головна причина гендерної однорідності досліджуваних злочинів має об'єктивний характер і виявляється у військово-облікових спеціальностях ЗС України, на які дозволяється залучати жінок. Ці спеціальності свого часу були переписані з російських військових стандартів. Згідно з ними жінки допускалися переважно на посади кухарок, медиків і на деякі інші посади. Очевидно, що зі збільшенням чисельності жінок-військовослужбовців підвищиться кількість указаних злочинів, учинених жінками.

Вік як кримінологічна соціально-демографічна ознака особи злочинця характеризує й так звану акмеологічну властивість військовослужбовця як суб'єкта злочинів, передбачених статтями 407–409 КК України. Це виражається в тому, що військовослужбовець із досягненням певного віку має усвідомлювати значущість військової служби, обов'язки, що виникають у зв'язку з її несенням, повинен оволодіти військовою професією тощо [3]. Відповідно до положень Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» 1992 р. на строкову військову службу призиваються особи, яким виповнилося 18 років (ст. 15), тоді як граничний вік військової служби в Україні становить 65 років (ст. 22).

Вікова структура злочинців-військовослужбовців має такий вигляд: 18–24 роки – 25,1%; 25–30 років – 25,4%; 31–40 років – 29,1%; 41–50 років – 18,2%; 51–65 років – 2,2%. Тобто найбільша криміногенна активність військовослужбовців, які ухилилися від проходження військової служби, спостерігається у віковій групі 31–40 років. Слід зазначити, що протягом 2014–2015 рр. особи саме цієї вікової групи найчастіше призивалися в Україні на військову службу під час часткової мобілізації.

Щодо освітнього рівня злочинців, то результати емпіричного дослідження показали таке: початкова загальна освіта – 0,3%; неповна середня освіта – 11,6%; загальна середня освіта – 41,3%; професійно-технічна освіта – 37,1%; неповна вища освіта – 3,3%; вища освіта – 6,4%. Як бачимо, переважають злочинці, які мають загальну середню освіту. Науковці зазначають, що рівень освіти й культури злочинців, які вчинили подібні військові кримінальні правопорушення, зазвичай нижчий порівняно з військовослужбовцями, які сумлінно виконують свій військовий обов'язок [4].

Громадянство є обов'язковою ознакою спеціального суб'єкта злочинів, передбачених статтями 407–409 КК України. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про Збройні Сили України» 1991 р. комплектування ЗС України здійснюється за рахунок осіб, які є громадянами України. В окремих випадках, передбачених Законом, допускається прийом на військову службу іноземців і апатридів. Результати емпіричного дослідження показали, що всі злочинці, які ухилились у різний спосіб від військової служби, були громадянами України.

Деяко відрізняється від показника громадянства національний склад злочинців. Так, 88,8% злочинців були українцями, 11,2% – росіянами. У цілому це відповідає національному складу України, коли мешканці південно-східного регіону держави є росіянами за національністю.

Представляє певний науковий інтерес сімейний стан винних. Структура злочинців за цим показником така: одружений – 34,4%; не одружений – 54,7%; розлучений – 5%; фактичні шлюбні відносини – 5,6%; удівець – 0,3%. Тобто найчастіше вказані злочини вчиняють неодружені військовослужбовці. Тісно з указаним показником пов'язаний показник наявності дітей: 1 дитина – 20,5%; 2 дитини – 8,8%; 3 дітей – 1,9%; більше 3 дітей – 1,9%; немає дітей – 66,9%.

Загалом у більшості злочинів наявність власної родини й дітей є антикриміногенним чинником. У деяких вивчених військових злочинах представлені показники відіграють протилежну роль. Так, було встановлено, що 5,6% злочинів було вчинено у зв'язку з впливом близьких родичів на прийняття військовослужбовцем рішення про ухилення від військової служби. У більшості випадків такою особою була дружина. Також 1,3% злочинів учинені через необхідність вирішення побутових проблем і розв'язання сімейних складнощів фінансового характеру.

Показник місця роботи військовослужбовця до призову на військову службу здатний розширити уявлення про соціальний і матеріальний статус злочинців. Зокрема, робітниками були 30,3% осіб; служили за контрактом у ЗС 14,7% винних; займався підприємницькою діяльністю 1,3% злочинців; до інших професій належали 10,6% осіб; немає відомостей щодо 4,4% військовослужбовців. При цьому більшість винних (38,7%) до призову на військову службу ніде не працювала. Звідси можна констатувати, що загалом злочинці мають невисокий соціальний і матеріальний статус. Частина з них вступила до лав ЗС України протягом 2014–2016 рр. у статусі добровольців або шляхом укладення контракту не стільки через патріотичну налаштованість, скільки через відсутність постійного заробітку й необхідність утримання себе і власної родини.

Структура злочинців за родом військ, де вони проходили військову службу, має такий вигляд: Сухопутні війська – 98,1%; Військово-морські сили – 1,9%. Представників Повітряних сил виявлено не було. Такий розподіл злочинців є об'єктивним, адже переважна більшість особового складу ЗС України належить саме до Сухопутних військ, на які покладено виконання більшості бойових задач у зоні проведення АТО.

Досить показовою є інформація щодо військового звання військовослужбовців, які вчинили злочин проти порядку проходження військової служби: солдат (матрос) – 64,2%; старший солдат (старший матрос) – 8,1%; молодший сержант – 10,6%; сержант – 5,6%; старший сержант – 3,1%; прапорщик – 2,2%; молодший лейтенант – 2,2%; інше – 4%. Як бачимо, більшість військовослужбовців (72,3%) належить до рядового складу ЗС України. Офіцерський склад займає незначну питому вагу – 5%. При цьому не зафіксовано жодного випадку засудження осіб вищого офіцерського складу.

Розподіл винних за посадою має такий вигляд: водій – 15,2%; стрілець – 14,1%; номер обслуги – 11,6%; командир взводу (відділення) – 10%; навідник – 5,3%; кулеметник – 3,8%; розвідник – 3,4%; радіотелефоніст – 3,4%; курсант навчального батальйону – 3,1%; інше – 30,1%. Тобто найчастіше вказані злочини вчиняють військовослужбовці, які обіймають невисокі військові посади, пов'язані з виконанням рутинної роботи як у зоні проведення АТО, так і у військових частинах поза її межами.

Важливою є інформація щодо виду військової служби винного. Так, переважна більшість військовослужбовців були призвані у 2014–2015 рр. на військову службу під час часткової мобілізації в особливий період (77,2%); 18,1% злочинців несли службу за контрактом, причому частина з них уклали контракт через деякий час після призову на

службу під час мобілізації; 2,8% осіб є військовослужбовцями строкової служби; незначна частина злочинців (1,9%) були офіцерами, які проходили кадрову військову службу. Злочинцями є переважно особи, які випадково стали військовослужбовцями, тобто не за власними переконаннями, а за збігом політичних і економічних обставин.

Кримінально-правові показники. Злочини, передбачені статтями 407–409 КК України, можуть учинятися лише з прямим умислом. Виключення становить нез'явлення вчасно на службу без поважних причин, яке може вчинятися як із прямим умислом, так і з необережності.

Щодо групового характеру вчинення досліджуваних злочинів, то за даними Державної судової адміністрації України, протягом 2014–2016 рр. засуджено лише 14 військовослужбовців, які вчинили ці злочини в складі групи [5]. Це означає, що груповий характер не властивий указанним військовим кримінальним правопорушенням. При цьому всі злочини вчинені в групі за попередньою змовою, і не було зафіксовано жодного з них, які були б учинені в складі організованої злочинної групи або злочинної організації.

Відносно мотиву, то в теорії допускається вчинення цих злочинів за різними мотивами, які детальніше розглядатимуться нижче. Мета вказаних військових злочинів важлива насамперед для їх кваліфікації та відмежування один від одного. У злочинах, передбачених ст. 407 КК України, мета полягає в тимчасовому ухиленні від проходження військової служби. Що ж до злочинів, передбачених ст. 408 КК України, то мета в них є обов'язковою ознакою їх складу. У разі дезертирства мета – узагалі ухилитися від військової служби. Ця ознака якісно відрізняє дезертирство від злочинів, передбачених ст. 407 КК України. Мета злочинів, передбачених ст. 409 КК України, полягає в тимчасовому або постійному ухиленні від виконання обов'язків військової служби. За результатами емпіричного дослідження, мету тимчасово ухилитися від військової служби мали 83,1% злочинців, а мету у вигляді постійного ухилення від військової служби – 16,9% винних. Це пояснюється домінуванням у структурі злочинів проти порядку проходження військової служби самовільного залишення військової частини або місця служби.

Особливого значення для досліджуваної групи військових злочинців набуває показник їхньої судимості. Через цю характеристику проявляється обов'язкова правова (юридична) ознака військовослужбовця як спеціального суб'єкта злочинів, передбачених статтями 407–409 КК України. Зміст цієї ознаки неоднорідний і полягає у відсутності у військовослужбовця судимості взагалі. Також у разі засудження до позбавлення чи обмеження волі, зокрема зі звільненням від відбування покарання, особа звільняється від призову на строкову військову службу [3].

Результати вибіркового вивчення кримінальних проваджень показали, що 3,5% військовослужбовців мали судимість, у 3,1% злочинців судимість була знята чи погашена, тобто вказана юридична ознака військовослужбовця як суб'єкта цих злочинів на практиці виявляється умовною, оскільки частина осіб із судимістю призивається на військову службу під час мобілізації. Причому матеріали судової практики показують, що до лав ЗС іноді зараховуються особи, які мають декілька судимостей. Тобто лави ЗС України та інших військових формувань наразі іноді комплектуються особами, не гідними статусу військовослужбовця, у яких відсутня належна мотивація на захист Батьківщини.

Вид і розмір призначеного винним покарання може свідчити про ставлення держави до проблеми військової злочинності взагалі й ступеня гуманності судової системи до осіб, які ухиляються від військової служби, зокрема.

Так, за результатами емпіричного дослідження, більшість злочинців (55,2%) була звільнена судом від відбування покарання з випробуванням. Причому понад половині таких осіб випробування встановлювалося строком на один рік. Кожний п'ятий (20%) військовослужбовець засуджувався до арешту з його відбуванням на гауптвахті. Штраф як основне покарання був обраний судом для 14,1% злочинців. До покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні було засуджено 4,4% осіб. Такий же кількості військовослужбовців обране покарання у вигляді позбавлення волі, із них більшості – строком до 3 років. До службового обмеження з відрахуванням заробітної плати до бюджету засуджено 1,6% осіб, до обмеження волі – 0,3% винних, до громадських робіт – 0,3% злочинців. Звідси можна констатувати, що судова система в Україні досить гуманно ставиться до осіб, які порушують порядок проходження військової служби.

Під час призначення покарання судом ураховується широкий перелік обставин, які його пом'якшують: щире каяття – 88,4%; активне сприяння розкриттю злочину – 54,1%; визнання вини – 33,1%; з'явлення зі зізнанням – 7,8%; участь в АТО – 7,5%; інше – 18,8%.

Обставинами, що обтяжують покарання, суди визнавали вчинення злочину повторно – 2,5%; рецидив злочинів – 1,9%.

Морально-психологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який ухилився від проходження військової служби, охоплює такі показники, як потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, риси характеру, фізичний і психічний стан здоров'я та ін. На відміну від соціально-демографічної характеристики, яка лише описує злочинця за його загальними рисами й зовнішніми соціальними ознаками, морально-психологічна характеристика здатна виявити внутрішні особливості злочинців, визначити їхні провідні психологічні властивості й зрештою пояснити причини злочинної поведінки певного типу злочинців, які вчиняють однорідні злочини.

Важливою складовою частиною потрібнісно-мотиваційної сфери є потреби особи. У психологічному плані потреби в внутрішнім спонуканням до діяльності, вони проявляються в людській поведінці й впливають на вибір мотивів, якими людина керується в кожній окремій ситуації. Свого часу класичну ієрархію потреб виділив А.-Х. Маслоу, її утворюють фізіологічні потреби; потреби в безпеці; потреби в любові й прихильності; потреби у визнанні й оцінці; потреби в самоактуалізації. Водночас кожна вища потреба задовольняється лише після задоволення нижчих [6, с. 260].

Грунтуючись на положеннях, що містяться в спеціальній кримінологічній і психологічній літературі, а також виходячи з результатів вибіркового вивчення кримінальних проваджень й експертного опитування військовослужбовців ЗС України, якими встановлені мотиви цих злочинів, можна констатувати, що найбільш поширеними потребами військовослужбовців, які вчинили злочини проти порядку проходження військової служби, є такі: а) потреба в безпеці; б) потреба в розвагах; в) потреба в спілкуванні. Ці потреби визначають злочинну активність більшості вивчених злочинців.

Перелічені потреби в цілому відповідають структурі потреб А.-Х. Маслоу. При цьому найбільш поширеною з них є потреба в безпеці. Вона знаходиться майже в основі потреб людської діяльності. Тому не випадково, що більшість досліджених військових злочинів (60,3%) була пов'язана із задоволенням військовослужбовцями потреби в безпеці. З одного боку, потреба в безпеці й спрямованість на збереження власного життя й здоров'я, особливо в умовах бойової обстановки в зоні проведення АТО, є природ-

ним прагненням, продиктованим нормальною людською психологією. З іншого – способи задоволення цієї потреби суперечать нормам кримінального законодавства, оскільки за ухилення від військової служби передбачена кримінальна відповідальність згідно зі статтями 407–409 КК України. Тобто можна сказати, що військовослужбовці для утримання себе від учинення злочинних дій, пов'язаних з ухиленням від військової служби, мають знайти в собі необхідну волю до пригнічення природної потреби в безпеці.

Щодо доволі поширеної потреби в розвагах, яка має місце в 27,2% випадків, то військовослужбовці, учиняючи злочин, намагаються продовжувати звичний для них спосіб життя, невід'ємними атрибутами якого є систематичне вживання алкоголю, розваги, безтурботність. Потрапляння в якісно інші соціальні умови військового середовища, що характеризуються одностатевим колективом, суворою дисципліною, жорстким порядком несення військової служби, специфічним військовим обов'язком, чітким порядком підлеглості командуванню, викликає в деяких військовослужбовців почуття внутрішнього дискомфорту, стан морального протиріччя звичним і повсякденним цінностям цивільного життя з цінностями й вимогами військової служби.

Потреби в спілкуванні, що мають місце в 3–5% злочинів, спрямовані на забезпечення достатнього рівня психологічного й фізичного контакту й обміну інформацією з близьким оточенням військовослужбовців. Ці потреби мають як суто фізіологічний, так і соціальний характер. Перший виявляється в прагненні осіб задовольнити свої сексуальні потреби в умовах одностатевого військового колективу й тривалої відсутності фізичної близькості. Другий – у бажанні спілкування зі звичним соціальним оточенням, відчуття себе частиною певного дружнього колективу.

Потреби людей, як і злочинців, тісно переплітаються з мотивами, під якими в психології розуміються причини, що спонукають до діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб [6, с. 212]. Вибіркове вивчення 320 кримінальних проваджень, розглянутих судами України за статтями 407–409 КК України протягом 2014–2017 рр., узагальнення результатів експертного опитування дають підстави виділити найбільш поширені мотиви злочинів проти порядку проходження військової служби: боягузтво – 54,7%; небажання переносити труднощі військової служби – 27,2%; причини сімейного й побутового характеру – 15%; легкодухість – 5,6%; бажання спілкування з коханою людиною, побувати вдома, відпочити – 3,4%; тяжка хвороба або смерть близьких – 1,9%; інше – 2,2%. Звідси випливає, що більшість указаних злочинів (60,3%) учиняється за мотивами боягузтва й легкодухості.

Загальновідомо, що мотивація злочинної поведінки пов'язується з постійною боротьбою мотивів. Цей процес яскраво виражений в учасників бойових дій, в умовах загрози життю й здоров'ю особи, швидкої зміни бойової обстановки, бойових втрат особового складу. Усе це спричиняє тривалі стани нервово-психічної напруженості. У таких умовах поведінка військовослужбовців може бути неоднозначною й непрогнозованою [7]. Тому в осіб, які несуть військову службу в зоні проведення АТО й переживають перелічені психологічні стани, відбувається постійна боротьба мотивів, вони періодично задають собі питання: «Ухиляться чи не ухиляться від військової служби?».

Інтерес особи є формою вияву її вибіркового ставлення до об'єкта, що визначається його життєвою важливістю й емоційною привабливістю [6, с. 159]. Анархічно-індивідуалістична мотивація злочинців-військовослужбовців вирізняється відмінністю їх спонукань від суспільних і державних інтересів. Більшість злочинців вважає відступ від установлених норм поведінки, порушення яких не спричиняє прямої шкоди, допустимим і навіть виправданим для

досягнення бажаних життєвих цілей [8, с. 260]. Нерідко у військовому середовищі випадки ухилення від військової служби вважаються соціально нейтральними формами поведінки, оскільки вони не спричиняють конкретним особам матеріальної, фізичної чи іншої шкоди. Натомість ігноруються державні інтереси в національній безпеці, територіальній цілісності й захисті конституційного ладу й суверенітету України. У такому разі власні інтереси злочинців ставляться вище за державні інтереси.

У переважній більшості злочинці-військовослужбовці, які ухилилися від військової служби, мають стійкі анти-соціальні цінності, сформовані за тривалий час у процесі специфічної соціалізації до призову на військову службу. На примітивність ціннісних орієнтацій і життєвих орієнтирів таких злочинців указує також їхній невисокий освітній рівень, оскільки 53,2% з них мали початкову загальну, повну середню або повну загальну середню освіту. Більше того, 38,7% злочинців до призову на військову службу ніде не працювали. При цьому 30,3% осіб, хоча й працювали, однак обіймали робітничі непрестижні й малооплачувані посади. Тому можна констатувати, що більшість військовослужбовців, які вчинили вказані злочини, вступили до лав ЗС не за власним покликанням боронити державу, а внаслідок складної соціально-економічної ситуації в країні, відсутності постійної роботи й достатніх коштів для існування. Такі злочинці через недосконалу кадрову політику Міністерства оборони України випадково опинились у лавах ЗСУ.

Установка є станом готовності суб'єкта до прояву певної активності, що забезпечує стійкий цілеспрямований характер діяльності, скерованої на задоволення тієї чи іншої потреби [6, с. 371]. Вона логічно витікає зі специфіки анархічно-індивідуалістичної мотивації злочинців-військовослужбовців, потреб і мотивів їхньої злочинної поведінки. У зв'язку з відсутністю в таких осіб достатнього рівня патріотизму, випадкового збігу життєвих обставин, які привели їх після мобілізації до армії, у них наявна чітка установка на припинення своїх військових обов'язків за ліпшої нагоди й настання неблагополучних обставин. Такими обставинами, за матеріалами вивченої судової практики, можуть бути: направлення військовослужбовця з навчального батальйону до військової частини; спрямування особи з військової частини безпосередньо до зони проведення АТО; виникнення конфлікту з військовим керівництвом; неналежне грошове, матеріально-технічне забезпечення, недостатнє бойове оснащення або погані санітарні умови несення служби тощо.

У військовослужбовців із вираженою потребою в розвагах, мотивами відпочинку й небажанням переносити труднощі військової служби наявна установка на вживання спиртних напоїв. Ця установка сформована ще до призову на службу, однак вона посилена в умовах військового чоловічого й відносно безконтрольного колективу. За результатами емпіричного дослідження, кожний третій злочинець (28,8%) зловживав алкоголем. Однак це вдалося встановити з матеріалів кримінальних проваджень, де ця інформація афішувалася. У більшості випадків самовільне залишення військової частини військовослужбовцями-алкоголіками замовчується з метою укріплення таких фактів і недопущення дисциплінарних та інших стягнень для військового керівництва.

Деталізувати морально-психологічну характеристику таких злочинців можна за допомогою аналізу їхньої емоційно-вольової сфери. Її особливості полягає в нерозвинених вольових якостях більшості злочинців-військовослужбовців. Це можна сказати про 60,3% злочинців, які ухилилися від проходження військової служби за мотивами боягузтва й легкодухості. Загалом боягузтво є наслідком

страху особи за своє життя в небезпечній ситуації. Легкодухність характеризує слабкість духу та волі військовослужбовця, низький рівень його морально-психологічних якостей. Зазвичай обидві ознаки переплітаються та взаємно доповнюють одна одну. Боягузтво й легкодухність, будучи синонімічними категоріями, вказують на брак в особі сміливості й мужності [9]. Аналогічно характеризуються й ті військовослужбовці, які вчиняють злочин проти порядку проходження військової служби за мотивом бажання відпочити й не переносити труднощі служби. Здебільшого вони перебувають під впливом алкогольної залежності, сформованої ще до призову на військову службу й активізованої під час її несення. У таких осіб відсутня воля приборкати потяг до алкоголю й впоратися зі штучним синдромом.

Характерологічними рисами таких злочинців можна вважати скудність духовних потреб і інтересів; зневажливе ставлення до військової служби; дефектність правосвідомості; легкість мотивації за неглибокої критичної оцінки життєвої ситуації, в якій учиняється злочин; емоційна нестійкість [10, с. 229]. Цей набір рис характеру злочинців-військовослужбовців можна доповнити егоїзмом, боязкістю, м'якістю характеру й нерішучістю.

Щодо показника фізичного й психічного здоров'я злочинців, то його стан є в цілому задовільним. Це забезпечується жорсткими вимогами до здоров'я осіб, які призиваються на військову службу. Як відомо, усі вони проходять комплексну медичну перевірку. У разі встановлення соматичних або психічних захворювань, не сумісних зі службою в ЗС, така особа звільняється від військового призову. Результати ознайомлення із судовою практикою в цілому підтвердили цю тезу. Зокрема, хронічні соматичні захворювання виявлені в 7,8% злочинців, будь-яких психічних аномалій у жодного військовослужбовця не зафіксовано. На обліку в спеціалізованих лікувальних установах перебував лише один винний. Однак слід відзначити, що протягом 2014–2015 рр. під час 6 хвиль часткової мобілізації в умовах нестачі військовослужбовців і масового дезертирства ЗС України комплектувалися не завжди повністю фізично й психічно здоровими особами. Мали місце випадки призову на військову службу осіб з ознаками якогось залежності. Однак такі ситуації ігнорувалися як із боку військово-лікарських комісій, так і з боку військових комісаріатів.

Висновки. Вивчення низки соціально-демографічних, кримінально-правових і морально-психологічних рис і властивостей дало змогу розробити загальний кримінологічний портрет особи злочинця – військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби. Це чоловік (99,7%) віком 31–40 років (29,1%), із загальною середньою освітою (41,3%), громадянин України, українець (88,8%), не одружений (54,7%), не має дітей (66,9%). До призову на військову службу ніде не працював (38,7%). Проходить службу після мобілізації (77,2%) у Сухопутних військах (98,1%) у військовому званні солдата (64,2%) на посаді водія (15,2%), не судимий (93,4%). Злочин учиняється з прямим умислом, одноособово. Ухилення від військової служби спрямоване на задоволення потреби в безпеці (60,3%). Мотивація таких злочинців має анархічно-індивідуалістичний характер, а провідними мотивами злочинної поведінки є боягузтво й легкодухність. Злочинці відрізняються стійкими антисоціальними цінностями, схильністю

до вживання алкоголю, нерозвиненими вольовими якостями, зневажливим ставленням до військової служби, дефектністю правосвідомості й емоційною нестійкістю.

Список використаної літератури:

1. Колодяжний М.Г. Кримінологічна характеристика військових злочинів в Україні / М.Г. Колодяжний // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С. 109–117.
2. Лист Генеральної прокуратури України від 6 лютого 2017 р. № 27/1-38вих-17.
3. Харитонов С.О. Ознаки військовослужбовця як спеціального суб'єкта військових злочинів / С.О. Харитонов // Актуальні проблеми захисту прав і представництва законних інтересів військовослужбовців і військовозобов'язаних у кримінальному й адміністративному законодавстві України: сучасний стан і перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 грудня 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – С. 181–184.
4. Туркот М.С. Кримінологічна характеристика особистості суб'єкта військових злочинів / М.С. Туркот // Вісн. Нац. акад. права України. – 2015. – № 2. – С. 76–82.
5. Судова статистика Державної судової адміністрації України про засуджених осіб у 2014–2016 рр. (Форма 7). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/sudova_statystyka/.
6. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
7. Андрусишин Ю.І. Формування вольових якостей особистості в екстремальних ситуаціях / Ю.І. Андрусишин // Використання досвіду участі у бойових діях на території інших держав у забезпеченні державної безпеки України : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 лютого 2014 р.). – К. : Центр навч.-наук. і наук.-практ. вид. НА СБУ, 2014. – С. 214–216.
8. Лунев В.В. Мотивація преступного поведения / В.В. Лунев. – М. : Наука, 1991. – 383 с.
9. Олійник А.Р. Боягузтво і легкодухність як спеціальні мотиви добровільної здачі в полон: особливості юридичної техніки викладення диспозиції норми Кримінального кодексу України / А.Р. Олійник // Актуальні проблеми захисту прав і представництва законних інтересів військовослужбовців і військовозобов'язаних у кримінальному й адміністративному законодавстві України: сучасний стан і перспективи : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 грудня 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – С. 128–131.
10. Антонян Ю.М. Личность преступника. Кримінологіко-психологіческое исследование / Ю.М. Антонян, В.Е. Эминов. – М. : Норма – Инфра-М, 2010. – 368 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Артеменко Олексій Миколайович – здобувач відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Artemenko Alexey Nikolayevich – Applicant for a degree of the Department of Criminological Research at Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Ukrainian Academy of Law Sciences

artemtairov29@gmail.com